

УДК 316.334.56+ 621.395.01

Мобільна телефонія в матриці міського життя**Алла Петренко-Лисак –**

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри галузевої соціології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна.
E-mail: alla_pl@ukr.net

У статті вміщено міркування з приводу трансформацій у місті й міському житті поряд із появою в комунікативних практиках містян мобільного телефона або смартфона. Проаналізовано процеси і явища, що презентують взаємний вплив еволюції простору міста та інформаційно-комунікативних технологій. Зауважено на тому, що, попри помітні зміни, вітчизняна наука не представила світовій академічній спільноті потужного й суттєвого аналізу цих процесів в Україні.

Received: April, 2016

1st Revision: May, 2016

Accepted: June, 2016

Ключові слова: місто, простір, мобільний телефон, смартфон.

Petrenko-Lysak Alla. Mobile Telephony in the Urban Life Matrix. When cities has appeared telephone urban space has changed. Especially, changes became visible when the phone has become a mobile. Mobile telephony brought with it changes in interpersonal and institutional communication. Modern mobile phone is smartphones, tablets and mobile apps. Urban space progressively «is registered» inside the firmware of smartphones. Mobile applications, mobile etiquette, mobile Urbanism is the modern city life components make up the matrix of urban communicative, communication with city. The basis of newest inequalities formed. The limits of modern cities are determined by capacity communications systems (transportation, telephone and other communication systems, their reach and speed). Mobile phones and the Internet, not only in the big city, but a small village – is not a whim and not a luxury but a necessity. In the past, infrastructure projects entirely dependent on the officials and management in cities. Now and in the near future the number of platforms which will provide an opportunity for citizens to coordinate and organize themselves without the mediation of the city authorities increase.

Sociology Science and Urban Studies in Ukraine only commence active and thorough search on the issue and clarify the state to study the interaction of urban spaces and townspeople and visitors through the mediation of information and communication technologies. But unfortunately, in Ukraine, experts who study this aspect comprehensively enough to present a detailed scientific national product for the world scientific community.

Key words: city, space, mobile phone, smartphone.

Петренко-Лысак Алла. Мобильная телефония в матрице городской жизни. В статье речь идет о трансформациях, которые происходили и происходят в городской жизни и привели к изменениям в укладе городской жизни. Обращается внимание на информационно-коммуникативные технологии, а именно мобильную телефонию, которая, благодаря мобильному Интернету и смартфонам, привела к изменениям во взаимоотношениях горожан не только друг с другом, но и в отношениях между городским пространством, администрацией, городскими сообществами и отдельными индивидами.

Ключевые слова: город, пространство, мобильный телефон, смартфон.

Постановка наукової проблеми та її значення. У 1859 р. фізик Філіпп Рейс створює перший апарат для дистанційних розмов і називає його телефоном (від двох грецьких коренів *tēle* – далеко та *phōnē* – звук, голос). Попри спочатку скептичну реакцію з боку суспільства, невдовзі, у 1876 р., телефон, щоправда вже від патентованої ініціативи Олександра Белла, починає відлік часу свого масового поширення. В Україні встановлено перші масові телефонні станції в таких містах, як Одеса (1882 р.), Львів (1884 р.), Київ (1886 р.) і Харків (1888 р.). Після 1876 р. телефонний зв'язок став наймасовішим видом зв'язку і за кількістю абонентів-користувачів, і за обсягами інформації, що передавалася мережами. Така значимість телефонного зв'язку пояснюється тим, що він краще за інші технічні засоби забезпечує ефект особистого контакту: телефонне повідомлення водночас передавало смислову інформацію (текст), індивідуальні ознаки того, хто говорить, та емоційний тон повідомлення. Поява телефонного зв'язку вплинула не лише на зміну способу й режиму комунікації, а й відобразилася на житті поселень, на територіях яких з'явилися телефонні мережі. На вулицях міста побільшало стовпів і дротів; лише згодом з'явилися телефонні каналізації й дроти «пішли» під землю. З'являються спеціалізовані контори, що обслуговують сервіс міського телефонного зв'язку; у містах будуються або реконструюються споруди під телефонні станції. Стационарний зв'язок

спочатку доповнився, а нині поступово витісняється мобільним, старт якого масово відбувся із середини 1970-х рр. XX ст. Сьогодні мобільна телефонія, що мала основним пристроєм монофункціональний мобільний телефон, відчуває «утиски» з боку поліфункціональних смартфонів. Тобто, якщо основною характеристикою телефона, по суті, є його спроможність здійснювати та приймати дзвінки, власне як і обмінюватися текстовими повідомленнями, то його наступник-смартфон володіє здатністю запускати програмні додатки. Сучасні смартфони не функціонують як просто мультифункціональні телефони, але, як бачимо, мобільні комп'ютери, що спроможні здійснювати голосові виклики. У 2013 р. компанією «Research&Branding Group» проведено дослідження громадської думки жителів України щодо побутових приладів, які змінили їхнє звичне життя¹. З'ясувалося, що найреволюційнішою технічною новинкою, без якої наразі неможливо уявити своє життя, українцями (71 %) визнано мобільний телефон, або смартфон. За даними дослідження, проведеного компанією «TNS Infratest» на замовлення Google, 35 % українців є користувачами смартфонів (у 2015 р. – 28 %). Серед молодих людей у віці до 35 років ця цифра ще вища – у цій віковій категорії 72 % українців використовують смартфони. А в цілому з 2013 р. кількість користувачів смартфонів в Україні зросла на 150 %².

Міський простір, міські комунікації та міське життя поступово й упевнено «прописуються» в прошивку сучасних смартфонів. Мобільні додатки, мобільний етикет, мобільний урбанізм – ті сучасні компоненти життя міста, які складають матрицю міської комунікативності, спілкування людини з містом і, навпаки, закладають підвалини у формуванні новітньої форми нерівності (на основі права й можливостей доступу до сучасних інновацій мобільного зв'язку та Інтернету).

Місто – це простір концентрації людей, речей, потоків, інформації. Зі збільшенням концентрації посилюється рух, що з часом набуває визначеного, упорядкованого характеру, значно зростає кількість контактів між людьми. Як відомо, у містах із населенням 700–1400 тис. вони втричі більші, ніж у містах із населенням 100–200 тис. Межі сучасних міст визначаються можливостями їхніх комунікаційних систем (транспорту, телефону та інших систем зв'язку, їхньою досяжністю, швидкістю та ін. параметрами). Місто – це найактивніший споживач і виробник інформації, сучасних трендів та ініціатор розмаїття пристроїв і технологій. Раніше це були першодруки, ремісниче промислове обладнання, громадський транспорт і приватні автомобілі. У XXI ст. основою та ознакою змін стають бездротовий Інтернет і мобільні технології.

Мобільний телефон та Інтернет в умовах не лише великого міста, а й невеличкого поселення – це не каприз та не розкіш, а нагальна потреба. Сучасний спосіб організації життя формує сферу безсумнівного панування мобільного зв'язку. Мобільний телефон у руках стрімкого містянина ілюструє картину швидкоплинного та швидкозмінного соціального простору сучасних міст. Причому, навіть міста, що позиціонують себе, як тихі та повільні (slow cities), усе одно не полишені й не позбудуться цього сервісу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання впливів сучасних телекомунікаційних технологій на суспільні та соціальні трансформації не є вже таким новим. Чимало праць у галузі соціології й філософії науки та техніки, у комунікативістиці й футурології розкривають міркування та аналіз відповідних досліджень. Зокрема, над питанням міста, зануреного чи поглинутого сучасними комунікаційними технологіями, замислилися С. Макквейр й У. Мітчелл. С. Макквейр у книзі «Медійне місто: медіа, архітектура і міський простір» («The Media City: Media, Architecture and Urban Space») досить обґрунтовано описує перетин суспільством «цифрового порога», коли телекомунікаційні технології стали значимими та суттєвими посередниками між міським простором і суспільним життям. У. Мітчелл у праці «Я++: людина, місто, мережі» («Me++: The Cyborg Self and the Networked City») аналізує місто з позиції того, що сучасні бездротові технології вкрай змінили відносини людей із середовищем свого існування та один з одним. Корисні й варті уваги ідеї, що можуть сприяти аналізу питання зв'язку сучасного міста та новітніх технологій віддаленого зв'язку, можна віднайти й у класиків соціології та урбаністики, які абсолютно не писали про мобільні

¹ Збір інформації проводили методом особистого інтерв'ю у 24-х областях України, АР Крим, містах Києві й Севастополі. Респондентів відбирали за квотною вибіркою, що репрезентувала доросле населення країни за місцем проживання (область), статтю та віком. Обсяг вибіркової сукупності – 2079 осіб. Очікувана середня помилка вибірки становила +2,2 %.

² В Україні дослідження проводили в період із січня по березень 2016 р., вибірка – 1000 респондентів у віці 16+, у форматі телефонного й персонального інтерв'ю.

телефони, але говорили про місто й про те, як воно змінюється з приходом у його простір інновацій відповідних часів, зокрема в Г. Зімеля, Дж. Джейкобс, К. Лінча, М. Девіса, Г. Дебора, М. Маклюєна, Л. Мамфорда, Дж. Уррі, а також у сучасників, наприклад Я. ван Дейка, Е. Гіденса, М. Кастельса, З. Баумана, О. Запорожець, О. Філіппова, О. Трубіної, А. Возьянова.

Мета статті – аналітичний огляд окремих трансформацій, що відбулись у функціонуванні міст із появою мобільного телефонного зв'язку та Інтернету. Тож ми прагнутимемо виконати такі **завдання**: описати зміни, що відбулися в організації міського простору й у буденному плинні життя міста та містян, які активно користуються смартфонами й програмним забезпеченням доступу та інформування про сервіси міста й міський простір.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Міркуючи про соціальний простір сучасного міста, що може бути представлений як сітьова матриця з інтерактивними потоками людей, речей, інформації, ми зупинимось на окремому предметі сучасної плинності – мобільній телефонії. Ера мобільної телефонії у світі почалася від 1973 р., коли здійснено перший контакт із використанням бездротового телефонного портативного зв'язку (в Україні це сталося в 1993 р.). Сьогодні мобільний телефон поступово й упевнено витісняється смартфоном. Незмінною та спільною для них залишається функція мобільного телефонного зв'язку, що є основною в цих обох портативних пристроях. Але зі зміною технологічного змісту телефонії (нові технології, набуття нових властивостей і можливостей у наданні послуг) змінюється ставлення до неї користувачів, трансформується роль віддаленого зв'язку людей між собою, змінюються їхні практики планування та організації плинності життєдіяльності, частоти зустрічей, зрештою, зазнають змін тематика й тривалість самих розмов. Найвизначніше питання, що характеризує зміни, – це «Ти де?», поява якого в розмові засвідчила потужну трансформацію в комунікаціях і спілкуванні. У книзі «Ти де? Онтологія мобільного телефону» («Dove sei? Ontologia del telefono») М. Ферраріс розглядає мобільний телефон саме як об'єкт, що, потрапивши в онтологію повсякдення, помітно змінив практики спілкування та фіксації життя людини.

Сучасний смартфон містить (не автоматично, а, що важливо, зі свідомої волі й бажання користувача мобільного пристрою) мобільні додатки, які акумулюють карти країн та окремих поселень, інформаційні бази розміщення закладів або установ із різноманітних напрямів діяльності: від споживацьких закладів харчування та торгівлі й сервісів обслуговування до освітніх закладів, музеїв, постійних виставок і тимчасових заходів; від інформації про діяльність адміністративних установ, руху міського транспорту та паркувальних сервісів до мапи актуальних заторів й аварій у місті, доповнюючи тим самим і розширюючи знання людини про локації, місто, допомагаючи в організації взаємодії із соціальним простором, містом, у плануванні свого часу, пошуку цікавих або необхідних, зручних й економічно привабливих місць і послуг, навіть, людей поряд.

Зокрема, наприклад, Сервіс QR-кодів, які розміщують на різноманітних об'єктах міста (від історичних пам'яток до зупинок міського транспорту) є одним зі способів розширення варіацій комунікації міста з людиною. Окрім, так би мовити, «серйозних» сервісів, містянам і гостям міста пропонуються розважальні. Як-от проект «Привіт, ліхтарю!» («Hello Lamp Post»), який переміг у брістольському конкурсі «Playable City». «Якби місто могло говорити, що б воно нам розповіло?» – таке запитання поставили перед собою організатори й створили перформанс, що дав змогу мешканцям міста залучитися до грайливої взаємодії з об'єктами публічного простору – ліхтарями, поштовими скриньками, лавками, водостоками, автобусними зупинками. Будь-хто в місті мав змогу написати на спеціальний номер смс-повідомлення «Привіт, ліхтарю!» (пожежний кране, поштова скринька й т. ін.), указавши унікальний код, яким позначено кожен об'єкт міської інфраструктури у Брістолі. Від цього об'єкт «прокидався» і в нього зав'язувався з людиною діалог. Чим більше людина гралася, тим більше їй відкривалося приховане життя міста; саме таку місію вбачали організатори конкурсу. Також можна означити й популярну гру «Покемон Гоу» («Pokemon Go»), яка теж є прикладом активізації взаємодії користувачів мобільних пристроїв із відкритою місцевістю міста на основі ігрової платформи. Прикладом самоорганізації містян у питанні пересування міським простором є інновації у сфері пасажирських перевезень, а саме такі сервіси, як «Uber» та «Lyft», «Blablacar», та інші аналогічні мобільні додатки й інформаційно-комунікативні платформи, що діють за посередництва смартфонів.

Поведінка людини зі смартфоном у місті та соціальний і фізичний простір міста взаємодетерміновані. «Мобільний телефон та синхронізація соціальних просторів створюють можливість надуправління завданнями, і цей пристрій у цьому плані відповідає на давню людську потребу – управляти місцем та часом. Сьогодні люди, володіючи вільними хвилинами в чергах, на

вокзалі, в аеропорту, тобто в ситуаціях, коли час зазвичай розглядається як утрачений дарма, можуть скористатися для зв'язку з іншими мобільним телефоном» [2, с. 64]. Додамо до думки О. Сергєєвої висновок, зроблений К. Лапіною-Кратасюк: «такі явища сучасного міського життя, як робота поза домом та офісом, модельованість публічних просторів, їхні щоденні трансформації <...>, а також міські зібрання політичного й неполітичного характеру, стріт-арт, постійне переосмислення взаємодій Міста з природою на експериментальних просторах парків, уже давно є не курйозними одиничними девіаціями або скандальними протестами проти офіційного міського плану, але, імовірно, частиною культури сільового, інтерактивного міста» [1, с. 314–315].

Етика користування мобільним телефоном у публічних місцях міста містить таке явище, як практика вимушеного підслуховування. Це ситуації, коли містяни вимушено стають свідками розмов по мобільному телефону, що спокійно здійснюються людьми, які сидять поряд із ними в парку чи в кав'ярні, їдуть у громадському транспорті, перебувають у черзі й т. ін. Це не розмова в закладі, де діє етикет користування пристроями для комунікації, це умови абсолютної свободи містян у виборі своєї поведінки, яка ніяк не регламентується, окрім байдужого мовчання або осудливого погляду (чи, зрештою, зауваження) оточуючих, яким вимушено доводиться чути про чужі проблеми або радощі.

Окрім етики, постало питання безпеки. І не лише в межах сервісів мобільних додатків, які повідомляють про небезпечні місця в місті, але й у питанні безпеки користувачів мобільних пристроїв на ходу, які повністю занурені в смартфон й утрачають повний контакт із довкіллям. Тому міська влада для зниження небезпеки встановлює спеціальні орієнтири (знаки, контрастну дорожню розмітку або спеціальні тротуарні світлофори), які привертають увагу як інших пішоходів, так і власне користувачів смартфонів задля уникнення зіткнень і падінь. Міський простір медіатизується, адаптується до технічних інновацій та новітніх поведінкових практик мобільних містян. Як зазначила К. Лапіна-Кратасюк у своєму висновку до статті «“Інтерактивне місто”: сільове суспільство та публічні простори мегаполісу», «інтерактивна комунікація встановлює зовсім нові правила для публічного простору, наділяючи його властивостями Мережі, роблячи його рухливим, легко перебудовуваним, полівалентним та багатофункціональним» [1, с. 314]. «Розумні» технології все активніше інтегруються в міську матрицю. Наприклад, технологію пристроїв, які самотужки будуть «розуміти», хто поряд із ними (дитина, мама з візочком, літня людина чи людина з обмеженими можливостями), розробили британські дизайнери Р. Аткин і Дж. Скотт. «Чутлива» вулична техніка, за їхнім задумом, відчуватиме, коли хтось іде повз, та адаптуватиметься під нього: якщо потрібно більше світла, спалахуватимуть ліхтарі, якщо комусь потрібен відпочинок, відкриються лавки для сидіння, якщо повз світлофор іде незрячий, пристрій прочитає назву магазину неподалік і т. ін.

Така розумна техніка іноді асоціюється з поняттям смарт-сіті (Smart-city), ідеологія якого будується на принципі міста, у якому використовують сучасні інформаційно-цифрові технології для покращення якості життя в ньому. Смарт-сіті-технології є інтегрованими у відповідні міські структури задля підвищення якості надання послуг, зменшення вартості та споживання ресурсів і покращення комунікацій і порозуміння влади міста з мешканцями. Щоб технології «розумного міста» працювали, його мешканці повинні володіти сучасними комунікативними технологіями й мати навички користування ними, аби мати досвід і результат. Згідно з останніми тенденціями зростання кількості впевнених користувачів мобільними пристроями, розширенням їхнього функціоналу, можна впевнено говорити про подальші трансформації в матриці міського життя: від інфраструктурних змін до поодиноких особистісних трансформацій містян. Інше поняття й концепція, що близькі до ідеологеми «смарт-сіті», – це «електронне місто», або система електронного врядування в містах, що покликана підвищити якість державних послуг та ефективності діяльності органів влади за рахунок забезпечення інформаційної відкритості влади на основі широкомасштабного використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах діяльності, а саме забезпечення функціонування каналів зворотного зв'язку для органів влади й організацій і мешканців міста.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Окремі структурні зміни в житті міст ми вже можемо спостерігати зараз, та в подальшому ключових напрямів буде декілька, серед них – мобільний Інтернет, зростання використання відкритих даних, реформування систем взаємодії між міськими громадами, окремими мешканцями міст й адміністраціями. Хвиля змін відбуватиметься не в останню чергу завдяки мобільному Інтернету, технологія якого не лише прив'язана до точного розміщення, але й дає можливість координувати дії між різними мешканцями міста. Якщо в минулому проекти розвитку інфраструктури цілком залежали від чиновників і керівництва в містах,

то в найближчому майбутньому зростатиме кількість платформ, котрі надаватимуть змогу громадянам координувати свої дії та самоорганізовуватися без посередництва міської влади, процес чого вже розпочався. Соціологія та урбаністика в Україні лише розпочинають свої активні й ґрунтовні пошуки в питанні з'ясування стану та вивчення взаємодії міських просторів і містян та гостей міст за посередництва інформаційно-комунікативних технологій. В Україні пласт невивченого в питанні наукового дослідження відносин і трансформацій міст з огляду на потужний вплив на міське (і не тільки) життя сучасних інформаційно-комунікативних технологій щодня ущільнюється та розширюється, а фахівців, які комплексно вивчають цей аспект, на жаль, замало (або ж вони розпорошені й поодинокі), щоб представити науковій спільноті потужний вітчизняний академічний продукт.

Джерела та література

1. Лапина-Кратасюк Е. «Интерактивный город»: сетевое общество и публичные пространства мегаполиса / Е. Лапина-Кратасюк // Микроурбанизм. Город в деталях : сб. ст. / под ред. О. Бредниковой, О. Запорожец. – М. : Новое лит. обозрение, 2014. – С. 300–315.
2. Сергеева О. Вопреки социальности модерна... (мобильный телефон и изменение социальных иерархий) / О. Сергеева // Власть. – 2010. – № 4. – С. 60–64.

References

1. Lapina-Kratasyuk, E. (2014), «Interactive City»: the network society and public space of a megalopolis, *Mikrourbanizm. City in detail*, ed. by O. Brednikovoy, O. Zaporozhets, Moscow : New Literary Review, Pp. 300–315.
2. Sergeeva, O. (2010), “Contrary to the sociality of modernity ... (mobile phone, and changing of social hierarchies)”, *Authority*, No. 4, Pp. 60–64.

УДК 316.728(477.82–25)

Динаміка та ієрархія сфер соціальної життєдіяльності (на прикладі м. Луцька)

Олеся Штик –

*магістр спеціальності «Соціологія»,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна.
E-mail: olesya.shtyk@gmail.com*

Для оцінки забезпеченості сфер соціального життя лучан, згідно з емпіричними даними соціологічних досліджень (Луцьк, 2009, 2014, 2015, 2016) за методикою Є. Головахи й Н. Паніної (ПСС-44), виокремлено три ключові сфери соціальної життєдіяльності: соціальні відносини (1,69/1,63/1,54 індекс достатності благ у 2014, 2015 та 2016 рр.), соціально-політична (1,74/1,57/1,60) і соціальна безпека (1,76/1,65/1,68). Лучани відчувають значний дефіцит соціальних благ із зазначених сфер; цей дефіцит став статистично відчутним щонайменше від 2014 р.

Отже, у процесі реформування потрібно звернути увагу на ті блага, яких значною мірою не вистачає (стабільність у державі (73,5 % / 82,4 % / 76,1 %), компетентні державні керманічі (67,4 % / 75,4 % / 73,2 %), державний захист від зниження рівня життя (66,9 % / 77,7 % / 71,8 %), впевненість у покращенні ситуації (54,5 % / 61,4 % / 73,6 %) та відсутність міжнаціональних конфліктів (71,3 % / 70,4 % / 71,6 %), варті підтримки політичні ідеали (56,2 % / 66,2 % / 63,0 %), дотримання прав людини (60,1 % / 67,5 % / 59,0 %) та ін.

*Reseived: June, 2016
1st Revision: June, 2016
Assepted: June, 2016*

Ключові слова: соціальне самопочуття, соціальні блага, індекс достатності благ, м. Луцьк.

Shtyk Olesia. Dynamics and the Hierarchy of Spheres of Social Vital Activity (on the example of Lutsk). Modern political, socio-economic crisis and military situation in Ukraine, actualizes the problem of reforming the social life segments, which are currently in critical condition and require urgent intervention. For evaluation spheres of the social life we used data of sociological research conducted in Lutsk (2009, 2014, 2015 and 2016) using the